

גר ותושב אנכי

גַּר וְתוֹשֵׁב אֲנֹכִי עִמָּכֶם תָּנוּ לִי אַחֲזַת קֶבֶר עִמָּכֶם וְאֶקְבְּרָה מִתִּי מִלְפָּנַי: (בראשית כג ד).¹

וְהָאָרֶץ לֹא תִמְכַּר לְצַמְמַת פִּי לִי הָאָרֶץ פִּי גְרִים וְתוֹשְׁבִים אִתְּם עִמָּדִי: (ויקרא כה כג).²

פִּי גְרִים אֲנַחְנוּ לְפָנֶיךָ וְתוֹשְׁבִים כָּכָל אֲבֹתֵינוּ פָּצַל יָמֵינוּ עַל הָאָרֶץ וְאִין מְקוּה: (דברי הימים א כט טו).³

מסכת אבות דרבי נתן נוסח ב פרק מה

כל שיש בו ג' דברים הללו - מתלמידיו של אברהם ... עין טובה רוח נמוכה נפש שפלה ... רוח נמוכה מנין?
שנאמר: "גר ותושב אנכי עמכם" (בראשית כג ד).⁴

אגדת בראשית (בובר) פרק לד (פרק כד בפרשתנו)

"ואברהם זקן ... אמרו לו: אתמול היית שולט בכל העולם, דכתיב: ברוך אברם לאל עליון וגוי' (בראשית יד יט),
ועכשיו אתה אומר: גר ותושב אנכי?! אמר להם: ומה אעשה שמתה אשתי.⁵

בראשית רבה פרשה נח סימן ו

"גר ותושב אנכי עמכם". "גר" - דייר, "תושב" - בעל הבית. אם רציתם - גר, ואם לאו - בעל הבית, שכך אמר
לי הקב"ה: "לזרעך נתתי את הארץ הזאת" (בראשית טו יח).⁶

רשב"ם בראשית פרק כג פסוק ד

גר ותושב אנכי עמכם - מארץ נכרייה באתי לגור כאן ונתיישבתי עמכם, לכן אין לי מקום קברי אבות הנה.⁷

¹ במילים אלה פותח אברהם את פנייתו לבני חת, תושבי קרית ארבע היא חברון, בבקשה לקניית אחוזת קבר משלו. וכבר הרחבנו בנושא קניית מערת המכפלה בדברינו [קניית מערת המכפלה](#) בפרשה זו בשנה האחרת. כבר שם התעכבנו מעט על הביטוי "גר ותושב אנכי עמכם" והפעם נבקש להרחיב. ואם חזרנו וכפלנו, אינו דומה השונה מדרשו מאה פעם לשונה מאה ואחת ואי אפשר לבית המדרש בלא חידוש.

² מה שנוון לאברהם כשהוא מתחבט למצוא קבר לאשתו, לאחר כל ההבטחות של הקב"ה על ירושת הארץ, נכון לבני בניו כאשר הם זוכים בקיום ההבטחה לאברהם ויורשיו את הארץ. עדיין, גרים ותושבים אתם. אבל לא עם בני חת, אלא "עמדי".

³ ובתהלים לט יג: "כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי". אברהם אבי האומה מצד אחד ודוד ראש למלכות מצד שני מכריזים על עצמם גרים ותושבים - בארץ המובטחת ובמציאות האנושית בכלל. בתווך, עומדות כל המצוות המרובות שנצטוונו להיזהר בכבודם ובמעמדם של הגרים והתושבים הזרים אשר עמנו (שלא לדבר על גרי צדק שבאו לחסות תחת כנפי השכינה). ראה דברינו [גר לא תונה](#) בפרשת משפטים וכן [כולנו גרים](#) בחג השבועות. הנימוק בתורה הוא פשוט וברור ודי בו: "כי גרים הייתם בארץ מצרים" (שש פעמים בתורה, שניים בספר שמות, שניים בספר ויקרא ושניים בספר דברים!), אבל ניתן לפתוח את היריעה ולהרחיבה לאברהם ודוד, לספר הספרים בכללותו ולקונספט הרחב של אדם המכיר בגרותו ותושבותו הזמניים עלי אדמות, כפי שנראה במדרשים ובמקצת מהפרשנים להלן.

⁴ ראה גם תרגום יונתן על הפסוק המוסיף את המילה אנא: "גר ותושב אני עמכם, אנא מכרו לי אחוזת קבר עמכם ואקבור את מתי שם". בדברינו [קניית מערת המכפלה](#) עמדנו על האפשרות שיש כאן אולי גם טקטיקה מחושבת של אברהם שהכיר היטב את הקושי של מכירת קרקע לאחרים ע"י תושבי המקום ובא בגישה כנועה מחושבת. אבל כשהז"ל רוצים ללמדנו דרך ארץ וכיצד להיות מתלמידיו של אברהם (ראה האמרה: "חייב אדם לומר אימתי יגיעו מעשי כמעשה אברהם יצחק ויעקב", ילקוט שמעוני פרשת ואתחנן רמז תתל) הם בוחרים בדברי אברהם: גר ותושב אנכי עמכם שבפרשתנו, טקטיקה או לא טקטיקה.

⁵ אברהם שלאחר מות שרה שוב איננו אותו אברהם. ראה סנהדרין כב ע"ב: "תנא: אין איש מת אלא לאשתו, ואין אשה מתה אלא לבעלה. אין איש מת אלא לאשתו, שנאמר: וימת אלימלך איש נעמי. ואין אשה מתה אלא לבעלה, שנאמר: ואני בבאי מפדן מתה עלי רחל". האם הפנים אברהם את משמעות מעשהו בעקדה לגבי שרה? ראה דברינו [חיי שרה - מחיר העקדה](#) בפרשה זו בשנה האחרת. השווה מדרש זה עם הפסוקים והמדרשים של סוף הפרשה המתארים את זקנותו המפוארת של אברהם: "עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו". ראה בראשית רבה תחילת פרשה סא וכן דברינו [קטורה](#) בפרשה זו. יש כאן צדדים לכאן ולכאן, אבל כאן על"פ מתואר אברהם ככנוע ושובר.

⁶ מדרש זה מציג עמדה תקיפה של אברהם במו"מ לקניית מערת המכפלה ונותן פירוש הרבה יותר לוחמני למשפט: "גר ותושב אנכי". גם המילה "אנכי" נחשבת ליותר תקיפה ואסרטיבית. רש"י בפירושו לפסוק, מפרש תחילה עפ"י הפשט: "גר ותושב - גר מארץ אחרת ונתישבתי עמכם", אך בהמשך מביא מדרש זה: "ומדרש אגדה, אם תרצו הריני גר, ואם לאו אהיה תושב ואטלנה מן הדין שאמר לי הקב"ה (לעיל יב ז) לזרעך אתן את הארץ הזאת". ולא ברור מה תקיפות יש כאן, שהרי יכולים בני חת לבחור באופציה הראשונה ולומר: רוצים - גר! וכבר הרחבנו כאמור בנושא זה בדברינו [קניית מערת המכפלה](#) בפרשה זו בשנה האחרת ולא נאריך שוב כאן.

⁷ הנכד בעקבות סבא רש"י שלפני שמביא את המדרש התקיף הקודם אבל בפשט הפסוק אומר: "גר מארץ אחרת ונתישבתי עמכם". לא התרפסות ולא תקיפות כאן, אלא טענה פשוטה שנוון שאינני "תושב מקדמת דנא" ("מימים ימימה") ובאתי לכאן מארץ אחרת (נראה שבאותה תקופה פרטים ועמים רבים נדדו), אבל כעת מספיק שנים עברו ואני תושב הארץ ויש לי בה זכויות. "גר" לחוד ו"תושב" לחוד. לא "גר תושב" בנשימה אחת וגם לא כדיכוטומיה, אלא אולי כהתפתחות טבעית. כולנו הרי באנו מאיזה שהוא מקום, מאיזה שהוא עבר ...

פירוש אבן עזרא על הפסוק

גר לבדו הוא הלך. ותושב הוא הגר היושב בארץ. אמר: הנה אני תושב עמכם, והמות גזור עלינו ואין לי מקום שיהיה לי אחוזה כמו נחלה, או מקום שאוחזו אותו בכסף להיות קבור למת.⁸

פירוש אור החיים על הפסוק

... ויש לך לדעת כי כל תורתנו הקדושה היא שכליות, ובפרט בענייני ההנהגה הארצית. וכמו שאנחנו מתנהגים בגר היושב עמנו, כך יתחייב שכליות יושבי הארץ להנהיג ביניהם להחיות אדם שהוא גר ותושב עמהם ולתת לו מתנת חנינם.⁹

מדרש תנחומא (בבור) פרשת וישב סימן ג

"כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו" (דברי הימים א כט טו). כן הן הצדיקים, הקב"ה עשה אותן עיקר, והן עושין עצמן טפלין. אברהם גידלו הקב"ה, שנאמר: "ואברכך ואגדלה שמך" (בראשית יב ב), וכן: "קום התהלך בארץ" (שם יג יז). והוא אומר לבני חת: "גר ותושב אנכי עמכם" (שם כג ד).¹⁰

מכילתא דרבי ישמעאל משפטים - מסכתא דנזיקין משפטים פרשה יח

... חביבין הגרים שבכל מקום הוא מכנן כישראל; נקראו בני ישראל עבדים, שנאמר: "כי לי בני ישראל עבדים" (ויקרא כח נה), ונקראו גרים עבדים, שנאמר: "לאהבה את שם ה' להיות לו לעבדים" (ישעיה נו ו). נקראו ישראל משרתים, שנאמר: "ואתם כהני יי' תקראו משרתי אלהינו יאמר לכם" (ישעיה סא ו), ונקראו הגרים משרתים, שנאמר: "ובני הנכר הנלוים על יי' לשרתו" (ישעיה נו ו). נקראו בני ישראל אוהבים ... ונקראו הגרים אוהבים ...; נאמר בישראל ברית ... ונאמר בגרים ברית ... נאמר בישראל רצון ... ונאמר בגרים רצון ... נאמר בישראל שמירה, שנאמר: "הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל" (תהלים קכא ד), ונאמר בגרים שמירה, שנאמר: "יי' שומר את גרים" (תהלים קמו ט). אברהם קרא עצמו גר, שנאמר: גר ותושב אנכי עמכם; דוד קרא עצמו גר, שנאמר: גר אנכי בארץ (תהלים קיט יט), ואומר: כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו כצל ימינו על הארץ ואין מקוה (דברי הימים א כט טו), ואומר: כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי (תהלים לט יג).¹¹

⁸ אבן עזרא עדיין בדרך רש"י ורשב"ם, אבל משלב גם את ההיבט הרגשי הקשור במות שרה ואת המאורע שדורש פתרון מייד. אם לא היינו תושבים-אחים עד היום, הנה המוות גזר עלינו לחיות ביחד. המוות כמחבר לאדמה (בראשית ג ט). ברוח דומה אולי גם פירוש רד"ק על הפסוק שמבאר: "גר ותושב - גר אנכי כי ימים רבים ישבתי ביניכם ודעתי לשבת עמכם, לפיכך אמר אני מבקש מכם שתתנו לי מקום בארצכם שיהיה לי אחוזה ולבני אחרי, ואנכי מבקש מכם עתה אלא אחוזת קבר". ורבי בחיי בן אשר מפרש: "אמר אברהם: גר ותושב אנכי עמכם, כלומר גר אנכי מארץ אחרת שבאתי להתיישב עמכם ואין לי בית הקברות שיהיה לי נחלת אבות, ואתם תנו לי אחוזת קבר עמכם, שאהיה כאחד מכם אע"פ שאני גר, מאחר שאני רוצה להתיישב עמכם". ראה כמו כן את פירוש רמב"ן: "גר ותושב אנכי עמכם - היה המנהג להיות להם בתי קברות, איש לבית אבותיו, ושדה קבורה אחד יקברו בו כל הגרים. והנה אברהם אמר אל בני חת, אני גר מארץ אחרת ולא הנחלתי מאבותי בית הקברות בארץ הזאת, והנה עתה אני תושב עמכם, כי חפצתי לשבת בארץ הזאת, ולכן תנו קבר להיות לי לאחוזת עולם כאחד מכם". נראה שרוב מפרשי המקרא הולכים בדרך עניינית ופשוטה, בדרך האמצע בין המדרשים הנוקטים לשון תקיפה במיוחד או כנועה במיוחד.

⁹ לפני שניפרד מפרשני המקרא ונחזור למדרשים, נראה עוד את פירוש אור החיים, אשר לוקח אותנו למקומות קצת אחרים של מצוות שכליות ושמעיות, של מושכלות שכלל החברה האנושית מחויבת להם וכו'. ראה דבריו שם שהוא מתחיל מציטוט מהלכות זכיה ומתנה ברמב"ם לגבי נתינת מתנת חנינם לגר תושב שאנו מצווים להחיותו. עם קום המדינה עסקו ראשי הרבנות דאז, בראשם הרב הרצוג, ביחס לשאינם יהודים במדינת ישראל, כולל למשל הפעלת שירותי חירום הכרוכים בחילול שבת ע"י יהודים לכלל האוכלוסייה, הקצאת תקציבים לבתי יראתם וכו'. מסקנתם הייתה (אני מצטט מהזכרון), שמרגע שיש מדינה יהודית, לצד מדינות העולם, אין שום ספק שיש הדדיות כלל אנושית ומחויבות ברורה לדאוג לכלל האוכלוסייה, יהודים ושאינם יהודים, באופן מקביל למה שאנחנו מצפים ממדינות אחרות שינהגו ביהודים הגרים בתוכם. ואולי זה הפירוש של ימינו למוטיב שמופיע מספר רב של פעמים בתורה: "תורה אחת יהיה לאזרח ולגר הגר בתוכם" (שמות יב מט), "משפט אחד יהיה לכם כגר כאזרח יהיה פי אני ה' אלהיכם" (ויקרא כד כב), "הקהל חקה אחת לכם ולגר הגר חקת עולם לדורתיכם ככם כגר יהיה לפני ה' תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר הגר אתכם" (במדבר טו טו-טז). וראה עוד ויקרא ז ז ובמדבר טו כט.

¹⁰ אברהם ודוד אומרים לכאורה אותו הדבר, כפי שפתחנו בהערה 1 לעיל וכפי שנראה במדרשים רבים להלן. אך באמת, יש הבדל ביניהם. דוד אומר: "כי גרים ותושבים אנחנו לפניך כלפי הקב"ה, בתפילתו בעת התנדבותו לבנין הבית! כלפי שמיא ודאי כולנו גרים ותושבים. אבל אברהם אומר זאת כלפי בני חת! זאת ועוד, דוד מוסיף את המילים: "ככל אבותינו" (וכך גם בתהלים לט יג: "ככל אבותי"). והאבות אמרו זאת כלפי שכניהם תושבי הארץ. ראה במדרש שם, שהוא בפרשת וישב, שגם יצחק ויעקב חשבו עצמם גרים ותושבים. אבל זו של אברהם הנאמרת לבני חת, היא הקשה (או הגדולה) מכולם.

¹¹ ראה מכילתא זו גם במסכת גרים פרק ד. וכבר הרחבנו במדרש זה בדברינו **וגר לא תונה** בפרשת משפטים וכאן רצינו להראות את ההרחבה שעושה המדרש לנימוק של הדרישה להיזהר בכבוד הגר. לא רק משום: "כי גרים הייתם בארץ מצרים", אלא בשל אמירתו של אברהם אבי האומה: "גר ותושב אנכי עמכם" וכן של דוד המלך: "כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו". בני אברהם הביולוגיים שכינה עצמו גר תושב (לא כולם בני דוד) אינם יכולים להוונות את הגר תושב שבא לחיות עמהם.

ספרא בהר פרשה ג

"והארץ לא תמכר לצמיתות"¹² - לחולטנית, "כי לי הארץ" - אל תרע עינך בה כי גרים ותושבים אתם, אל תעשו עצמכם עיקר.¹³ וכן הוא אומר: כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו, וכן דוד אומר: כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותיי. "אתם עמדי" - דיו לעבד שיהיה כרבו - כשתבוא שלי הרי היא שלכם.¹⁴

בראשית רבה וירא, פרשה נג סימן יד

... "שְׁמַעָה תְּפִלָּתִי ה' וְשִׁוְעָתִי הֶאֱזִינָה אֶל דְּמַעְתִּי אֶל תְּהַרְשֵׁ אֶל תְּהַרְשֵׁ כִּי גַר אֲנֹכִי עִמָּךְ תוֹשֵׁב כְּכֹל אֲבוֹתַי" (תהלים לט יג).¹⁵
- אל דמעתי של הגר לא החרשת, אל דמעתי אתה מחריש! ואם תאמר ע"י שהיתה גיורת היתה חביבה, אף אנכי: "כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותיי".¹⁶

שבת שלום

מחלקי המים

¹² כאן הוא דורש את ה"גר ותושב" השני, שהבאנו בראש דברינו, בפרשת בהר בדין מכירת שדות שחוזרות ביובל: "והארץ לא תמכר לצמיתות כי לי הארץ כי גרים ותושבים אתם עמדי" (ויקרא כה כג). לנושא זה [הקדשנו דף מיוחד](#) בפרשת בהר.

¹³ ראה בתנחומא לעיל: "הצדיקים, הקב"ה עשה אותן עיקר, והן עושין עצמן טפלין".

¹⁴ ראה ציטוט מדרש זה בילקוט שמעוני תורה פרשת בהר רמז תרסא, בו אולי הנוסח בהיר יותר: "והארץ לא תמכר לצמיתות לחלוטין, כי לי הארץ אל תרע עינך בה. כי גרים ותושבים אתם עמדי אל תעשו עצמכם עיקר, וכן דוד אומר כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי ואומר כי גרים אנחנו [לפניך] ותושבים ככל אבותינו, אתם עמדי דיו לעבד שיהא שוה כרבו, כשתהיו שלי היא שלכם". רק לעתיד לבוא "כשתבוא שלי" או "כשתהיו שלי", גם הארץ תהיה לכם לנחלה סופית ולצמיתות. ועדיין השימוש כאן בביטוי: "דיו לעבד שיהיה כרבו" לא ברור. מה ארעי ברב? אולי הכוונה היא לגאולה השלמה ("לעתיד לבוא" בלשון המדרשים) שרק בה יהיה גם קניין לצמיתות של עם ישראל על אדמתו. כך או כך, הרי לנו קשר בין גר ותושב של דוד (אברהם לא מצוטט פה) ובין דין שנת היובל בה חוזרות האדמות לבעליהן המקוריים.

¹⁵ זה הפסוק מתהלים לג שכבר הזכרנו בקצרה בראש דברינו. הרשינו לעצמנו להעתיק את הפסוק במלואו לתוך המדרש, בניגוד לדפוסיים ולכתבים שמקצרים, משום שכולו רלוונטי לדרשה שלפנינו.

¹⁶ דוד (בעל תהלים) מבקש להשוות עצמו להגר ומיחל שהקב"ה ישמע תפילתו, כפי ששמע אל תפילת הגר, שהרי גם הוא גר ותושב כמותה. ואיפה אברהם בכל המדרש הזה? זה שכינה עצמו גר ותושב, אבל שילח את הגר? פעמיים! שים לב שדוד משווה עצמו אל הגר ולא אל אברהם! ראה גם פירוש רד"ק לפסוק זה: "כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי, וכן אמר דוד בדברי הימים (א כט טו): כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו. והענין כי האדם בעולם הזה כמו הגר בארץ לא לו, כי נוסע תמיד ממקום למקום, כי האדם בעולם הזה אין לו מעמד וקיום בו, כי כל יום הוא בדרך שיסע ממנה ולא ידע יומו". נוסעים מתמידים אנחנו ...